

Tóth Nikolett

A „BUDAPESTI COCO CHANEL”, AKI ELHOZTA PÁRIZST BUDAPESTRE

Simonovics Ildikó: Rotschild Klára. A vörös divatdiktátor. Jaffa Kiadó, Bp. 2019. 309.

Napjainkban ha a következő nevekkal találkozunk: Christian Dior, Coco Chanel vagy Nina Ricci, akkor a társadalom egy jelentős része tisztában van azzal, hogy a nemzetközi divat meghatározó alakjairól beszélünk. Figyelemre méltó kérdés viszont, mi történik akkor, ha az emberek szembe találják magukat Rotschild Klára nevével? Az államszocializmusban sokan ismerték ezt a nevet, és különböző jelzőkkel – „a budapesti Coco Chanel”, „az haute couture cárnője” „a szocialista divatkirálynő”, (130.) „a vörös divatdiktátor” (129.) – illették, azonban valószínűnek tartom, hogy manapság a magyar társadalom kisebb hányada tudná megnevezni, hogy ki is volt ő. Ez természetesen nem Rotschild hibája, ugyanis a történelem hajlamos elfelejteni meghatározó (női) alakjait, és nemes egyszerűséggel a homályba vesznek az adott kornak olyan kiemelkedő személyei, mint Rotschild Klára. A „divatdiktátort” Simonovics Ildikó 2019-es monográfiája emelte ki a feledés homályából.

A szerző nem először foglalkozott a témával, Rotschild Klára munkásságával már korábban megvédett doktori disszertációjának egyik alfejezetében találkozhattunk.¹ Az elmúlt éveket pedig részben azzal töltötte, hogy utóbbi egy teljes könyvvé nője ki magát, ami számos okból nem kis kihívást jelentett. Az első és egyik legnagyobb nehézsége a kutatás megkezdésének a primer források hiányában keresendő, ugyanis meglehetősen korlátozott a témába vágó levéltári iratok száma. Simonovics Ildikó az információkat több levéltár – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest Főváros Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – anyagából, illetve múzeumi gyűjteményekből, archívumokból – Budapesti Történelmi Múzeum, Kiscelli Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Távirati Iroda – szedte össze apránként. A levéltári forrásokat sajtóanyagokkal és interjúkkal egészítette ki. Előbbi esetben majdnem ötven (negyvenhét) lapot tekintett át, amelyek között egyaránt találhatunk magyarországi – *Ez a Divat, Nők Lapja* – és külföldi – *Neue Illustrierte, San Francisco Chronicle* – sajtóorgánumokat. A legnagyobb és legkiemelkedőbb része a kutatómunkának egyértelműen az oral history alkalmazása. Simonovics hatvan fővel készített interjút, akik valamilyen módon kapcsolódtak Klarához. Az interjúalanyok között találhatunk számos manöket, mint Pataki Ági és Patz Dóri, illetve olyan személyeket, akik a szalon működtetésében elengedhetetlen szerepet tölthettek be, például Hellényi Magdolna direktorsz vagy Sugár Márta tervezőszabász.²

¹ *Simonovics Ildikó: Divat és szocializmus. Magyarország divattörténete 1945–1968. Doktori értekezés. Pécs. 2015.* Emellett még évekkal disszertációja előtt megjelent egy tanulmánya: *Uő: Az államosított divat célja: felöltöztetni az országot. A Ruhaiipari Tervező Vállalattól Rotschild Klára szalonjáig.* In: *Mindennapok Rákosi és Kádár korában: új utak a szocialista korszak kutatásában.* Szerk. Horváth Sándor. Nyitott Könyvműhely, Bp. 2008. 187–213.

² Ennek alkalmazása során Simonovics figyelmet fordít a szereplők közti kommunikációra, mely jól megfogható általa, hogy sokszor és hosszan idéz az interjúkból. Utóbbi arra enged következtetni, hogy monográfiája megírása során a szerző a posztmodern paradigmát használja, aminek központi eleme a szereplők egymás közötti diskurzusa.

Rotschild Klára a 20. századi magyarországi és egyben kelet-európai divat világának egyik meghatározó alakja volt. Mégis mi tette őt elmúlt századunk egyedülálló alakjává? – teszi fel a kérdést a szerző. A kötet fő kérdései közé sorolható továbbá: hogyan került olyan kivételes helyzetbe, hogy a magyar divatvilágban egyeduralkodóvá vált? Milyen módon volt képes visszaszerezni szalonjának vezető szerepét a második világháború után, és mégis hogyan sikerült azt egészen haláláig sikeresen megtartania?

A monográfia egyrészt kronologikus szerkezetű: a 20. század nagy fordulópontjait láthatjuk mikrotörténeti szinten, vagyis Rotschild életén keresztül, ugyanakkor egyben tematikus felosztású is: az egyik nagy egységben Rotschild Klára élete, munkássága és személyisége jelenik meg, a másokban divatbirodalmának felépítése.

A könyv összesen huszonnyolc fejezetre – huszonegy rész Klára életútjáról, hét pedig a szalon működéséről és dolgozóiról (direktriszek, manökenek, varrónők) szól – osztható fel. A kötet végül a felhasznált forrásokkal – itt fellelhető az interjúalanyok rövid annotációja –, a szakirodalommal, valamint jegyzetekkel – közöttük a különböző divattörténeti fogalmak magyarázatával –, végül huszonnégy darab képpel zárul.

Rotschild Klára 1903-ban látta meg a napvilágot egy budapesti, izraelita család harmadik lánygyermekéeként, szülei – Rotschild Ábrahám és Spirer Regina – mindketten szabók voltak,³ saját üzlettel rendelkeztek, valószínűleg ennek következtében alakult ki az a legenda, hogy Klára, „szabásasztalon született” (18.). Fiatalkoráról viszonylag kevés információ van, karrierjének kezdetén a családi vállalkozásban tevékenykedett, egészen 1934-es önállósodásáig, ekkor nyitotta meg első szalonját a Deák tér 3-ban. Az üzlet és vezetőjének híre hamar szárnyra kelt, és sikeres vállalkozásként robbant be a divat világába és a szabó szakmába. Utóbbi állítást jól alátámasztja a *Színházi Élet* 1936-ban megjelent őszi száma: „Rotschild Klára ezen a divatbemutatón beérkezett a legelsőkhöz közé – mondták az egybegyűlt divathölgyek.” (51.) Sikere több elemből tevődött össze: egyrészt jó kapcsolatokat ápolt a szakmán belüli személyekkel, valamint elnyerte a sajtó figyelmét. Másrészt kialakított egy elsőrangú klientúrát, amelybe a társasági élet meghatározó alakjai, stílusikonjai tartoztak. Ennek következtében olyan emblematikus embereket öltöztetett, mint Edelsheim-Gyulai Lipótné – aki egyben a szalon arcává is vált – és lányai, köztük Edelsheim-Gyulai Ilona, a későbbi Horthy Istvánné –, vagy gróf Apponyi Geraldine.

³ Rotschild Ábrahám Lengyelországból érkezett a 19. század végén Magyarországra. 1897-ben vette el Spirer Reginát, akivel közösen működtették szalonjukat a mai Petőfi Sándor utca 8-as szám alatt. 1909-ben Rotschildné önállósodott és saját szalont nyitott a Váci utca 69-ben, pár év múlva azonban magánéletük is új utakon folytatódott, 1916-ban elváltak, majd a volt férj 1919-ben újraházasodott Weitzer Paulina szabónővel. Habár Regina üzlete végig a megjelölt helyen működött, Ábrahámé folyamatosan költözött, a források szerint, megtalálható volt többek között a mostani Október 6. utcában, később a Váci utca 34-ben. Klára édesapja széles vevőkörrel rendelkezett, külföldi és magyar arisztokraták, színésznők vásároltak nála. Volt felesége nem jelentett veszélyt klientúrájára, ellentétben később lányával. (17–23., 46–49., 96.)

Rotschild Klára külön figyelmet fordított a ruhák haute couture⁴ minőségére, reklámzására és azok megfizethetőségére. Az 1930-as években a kedvező ár az előkelő körökben is vonzó volt, köszönhetően a gazdasági világválság hatásainak. Rotschild mindvégig népszerűsítette magát és szalonját, folyamatosan fenntartotta az érdeklődést maga körül, akár saját maga alkotta történetekkel is.⁵

Szalonja épp első fénykorát élte, amikor Magyarországon bevezetésre kerültek a zsidótörvények (1938-ban, 1939-ben). Az egyre veszterhesebb idők közepette érte el karrierjének csúcspontját, amikor 1940-ben ő alkothatta meg a már említett gróf Edelsheim-Gyulai Ilna menyasszonyi ruháját. Annak ellenére, hogy újabb zsidótörvény született (1941), amely Rotschild Klárát is érintette, üzlete mégis a végsőkig nyitva tartott, sőt még 1944-ben is rendezett divatbemutatót, míg végül Budapest ostroma idején kénytelen volt bezárni. Mindezek fényében felmerül a kérdés, hogy minek köszönhette védettséget? Simonovics kutatásai alapján Rotschild Klára vendégkörének magas rangú asszonyai által nyert védelmet, valamint kapcsolatban állt Raoul Wallenberggel, akinek segítségével svéd menlevelet szerzett önmaga, családja és dolgozói számára. Ezeknek a tényezőknek – és valószínűleg a szerencsének is köszönhetően – Klára és családja átvészelte a holokausztot, azonban férjét elveszítette.⁶

A második világháborút követő koalíció éveiben érzékelhető volt a divatban is az irányváltás igénye, amelyről 1946 szeptemberében az *Asszonyok* – a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének lapja – a következőképp számol be: „*Nem mi vagyunk a divatért, hanem a divat legyen miértünk.*” (108.) Ezzel előrevetítették a divatról való gondolkodás jövőjét, a tömegkonfekció elvét, ami komoly hatással volt a korábbi divatszalonokra.

Rotschild Klára 1945-ben újranyitotta (korábbi) üzletét, és már júliusban, majd októberben is divatbemutatót tartott. Az ezt követő években főként exportra készített ruhákat, elsősorban Közép-Kelet-Európára akart koncentrálni, azonban ezt nem sikerült megvalósítania, mert szalonját 1949-ben államosították. Ezt követően, az 1950-es évek elején az Állami Textilkereskedői Vállalatnál dolgozott mint szabónő. 1955–56 között nyitotta meg új üzletét Különlegességi Női Ruhaszalon néven. Korábbi hírnevét elképesztő gyorsasággal szerezte vissza. Bizonyos fajta kompromisszum alakult ki a pártvezetés és Rotschild között: az MDP, majd az MSZMP kihasználta a divattervezőt és nevét az ország nemzetközi presztízsének növelésében, a propagandában és nem utolsó sorban a pártvezetők feleségeinek öltöztetésében. Klára pedig cserébe egy külön kis világot építhetett ki magának a Rákosi-, majd a Kádár-korszakban, ahol a szocializmus csak egy távoli ideológiának tűnt: „*Rotschild Klára a szocializmus idején állami alkalmazottként is a háború előtti nagyvilági, polgári életet élte, egy letűnt kor értékrendjével.*” (137.)

⁴ Az haute couture francia szó, melynek jelentése „magas szabóság”. Egyszerre két jelentése van, melyek közül a következő fontos jelen esetben: a vevő alakjára kiváló minőségben, kézműves munkával készített ruha. (291.)

⁵ Az „ön-branding” keretében alakult ki az a szó-beszéd, miszerint ő készítette Faruk egyiptomi király feleségének, Faridának a menyasszonyi ruháját, amelyért cserébe egy arany karkötőt kapott, csakhogy ez a valóságban nem történt meg. A ruhát nem ő készítette, az ékszer esetében pedig nincs megfelelő bizonyíték, hogy az magától az uralkodótól származna. (81–88.)

⁶ Glücksthal Pál izraelita utazó kereskedővel 1931-ben kötöttek házasságot. Glücksthal 1944-ben Magyarországon hunyt el. (43., 97.)

Nevét összefüggésbe hozták a híres Rothschild családdal is, pedig nem volt köztük semmilyen kapcsolat, ahogy Simonovics írja: „*A kommunista rezsim durva képmutatása, hogy a kapitalista bankár család nevét kihasználva – mely világszerte egyet jelentett a pénzzel és a hatalommal – rendezte be saját divatkirakatát.*” (135.) 1969-től Clara néven működött tovább a szalon, ezzel ugyan egy kicsit személyesebbé vált az elnevezés, de az egyediséget még mindig eltakarta.

Rotschild a ruhatervezésben továbbra is a két világháború között általánosan elfogadott gyakorlatot követte, a híres párizsi divatházak kollekcióból inspirálódott, és ebből a célból évente kétszer kiutazott az ottani divatbemutatókra. Párizsban megvette a különböző modelleket, adaptálta, majd „*pestiesítette*” őket. (168.) A budapesti és párizsi modellek keveredéséből alakította ki saját stílusát, vagyis a Rotschild-ruhát.⁷

A szalon életében a csúcspontot a divatbemutatók jelentették, amelyeket általában a Gundel Étteremben, majd 1970-től kezdve a Hotel Duna InterContinentalban tartottak. Ezen alkalmakon Rotschild Klára legjobb emberei működtek közre, mind a felvonuló manökenek – Kereszti Orsi, Pataki Ági, Patz Dóri –, mind a háttérben dolgozó személyzet tekintetében. Az üzlet kliensi köre – a Horthy-korszakhoz hasonlóan – többek között a vezető politikusok házastársai (Kádár Jánosné, Münnich Ferencné), magas rangú külföldi vezetők feleségei (Jovanka Titó, Farah Diba, az iráni sah hitvese), illetve a népszerű színésznők (Honthy Hanna, Psota Irén) közül kerültek ki.

Jól látható, hogy a divatkirálynő élete tele volt sikerrel és csillogással az államszocialista évtizedek alatt is, ennek ellenére 1976-ban Budapesten öngyilkosságot követett el. Ahogyan életére jellemző volt a különféle legendák gyártása, a halála esetében sem történt ez másképp. A többség és Simonovics álláspontja szerint is egy félresikerült fogimplantáció okozott neki olyan mértékű fájdalmat, hogy inkább önkézüleg véget vetett életének. Ezzel szemben a legenda szerint félre akarták állítani, és emiatt megölték, viszont ezt az elképzelést cáfolja a szerző azon véleménye, hogy a szakmában ugyan voltak ellenfelei, de ilyen tetre nem vetemedtek volna.

A szalon vezetését Rotschild tervezőszabásza és egyben az utódjának szánt Sugár Márta vette át egy rövid ideig. Ezt követően Nádor Vera művészeti tanácsadó és Rusai Magda művészeti vezető irányította a szalont, akik – meghagyva az üzlet luxusjellegét – továbbra is sikeresen működtették azt. A szalon életének végét a rendszerváltás időszaka jelentette, 1993-ban a privatizációk során eladták.

Véleményem szerint a kötet több szempontból is üdvözlendő, egyrészt újabb adalékokkal szolgál a magyar divattörténehez, másrészt megismerhetjük egy a korszak divatéletében kardinális szerepet betöltő nő alakját. Utóbbinak nagy jelentősége van, mert habár szép lassan

⁷ A következőképp nyilatkozott róla 1968-ban a *San Francisco Chronicle* hasábjain: „*Alapvetően Párizs és Budapest ötvözete, francia anyagból és kellékből. Én a francia tervből indulok ki, de megváltoztatom, hogy a budapesti asszonyok ízlését kielégítsem, hozzáteszek magyar mintákat, nemzeti hímzéseket, csipkéket [...], a párizsi divatot a magyar ízléshez alkalmazom [...], hosszabb szoknyaaljat, magasabb nyakat tervezek. Nem szeretem a szélsőségeket, [...] se a túl hosszút, se a túl rövidet.*” (169.)

növekszik a nőtörténeti munkák – azon belül is a női életutakkal foglalkozó kutatások – száma, azonban arányuk még mindig igen alacsony. Ezek az életrajzok is elsősorban a politikai életben fontos szerepet betöltő személyekre koncentrálnak.⁸ Ebből a nézőpontból is kuriózumnak számít Simonovics írása, mert a történelem egy olyan szereplőjét választotta, aki egy teljesen más területen dolgozott, a divat világában tevékenykedett, azonban ez a terület sem volt mentes a politikától.

Habár a könyv számos érdemmel bír, mégis meg kell említeni néhány hiányosságot. A kötetnek maradt egy kisebb adóssága – ami egyben a legnagyobb hiányérzetet is keltette – egy rövidebb historiográfiai áttekintés. Ebben az összefoglalóban érdemes lett volna taglalni az eddig megjelent női életutakkal és divattörténettel foglalkozó munkákat, ami elősegítette volna, hogy egy még teljesebb képet kaphassunk ezekről a kutatási irányzatokról és egyúttal kihangsúlyozta volna Simonovics vizsgálatának újdonságát.

További hiánynak tekinthető, hogy az interjúk esetében Simonovics több alkalommal csak bemutatja a szövegeket – idéz belőlük –, de nem elemzi őket, nem fejt ki a mögöttes tartalmat, elmarad a szövegek értelmezése, kontextualizálása. Ez a probléma nemcsak ebben az esetben áll fent, olykor a sajtóanyagoknál is megjelenik. Végül pedig kettős érzés töltheti el az olvasót, amikor megpillantja a kiadványban található képeket, ugyanis egyszerre érdek azok beemelése, viszont ezeket a szerző csak megemlíti és leírja, de nem utal rá, hogy a kötet végén megtekinthetők, ezzel egy kicsit olyan érzést keltve, mintha nem képezné a kutatás szerves részét. További hiánynak számít, hogy a témához képest viszonylag kevés a képek száma, és ezek mindegyike fekete-fehérben látható. Még ha mindez anyagi okok miatt alakult is így, a színtelenség akkor is elszomorító, hiszen a divatban uralkodó szerepet töltenek be a színek, itt viszont ez érzékelhetetlen maradt.⁹

Mindent összevetve a kötetet egyszerre lehet ajánlani a történész szakma és a hétköznapi olvasóközönség számára is, hiszen egyszerre professzionális és olvasmányos. A monográfia egy izgalmas női életutat mutat be, ismeretanyaga tovább bővíti nő- és divattörténeti tudásunkat, gyarapítja politikátörténeti ismereteinket, mindemellett bepillantást enged a társadalomtörténet különböző aspektusaiba is.

⁸ *Pető Andrea*: Árnycsok. Rajk Júlia élete. Jaffa Kiadó, Bp. 2020.; *Varsányi Erika*: Egy karrier a budapesti közéletben: Stern Szeréna. In: Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon. Tanulmányok. Szerk. Palasik Mária – Sipos Balázs. Napvilág Kiadó, Bp. 2005. 207–219.; *Mona Ilona*: Slachta Margit. Corvinus Kiadó, Bp. 1997.

⁹ Ezt ellensúlyozza a Rotschild tárlat keretében 2020-ban megjelent kiállítás-katalógus, mely színes képeket is tartalmaz a különböző kreációkról. *Simonovics Ildikó*: Clara. Rotschild Klára – Divatkirálynő a vasfüggöny mögött. Clara. Klára Rotschild – fashion queen behind the iron curtain. Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. 2020.

